DOI: 10.59277/AIIGB/2023.62.11

L'IMAGE DE L'AUTRE: O PERSPECTIVĂ ITALIANĂ ASUPRA ROLULUI A.R.L.U.S. ÎN SOVIETIZAREA CULTURII ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNIEI

Veronica Turcuș[*]

Abstract *The study aims to present the activity of ARLUS in the first year of operation based on some original documents kept in the Italian archives and which bring less known details on the crystallization of the association in the distinct climate of 1944-45, from its formation in the whole of Romanian-allies friendship societies until the acquisition of preeminence in the cultural-educational field, against the background of the sovietization policy started since the end of the Second World War under the permanent supervision of the occupation troops. Issues related to the internal organization of one of the most important pillars of Soviet propaganda in Romania are highlighted. The association's role in appointing the first ambassador to Moscow after the resumption of bilateral relations on August 6, 1945, and the profiles of some of the personalities who illustrated the society's evolution at the beginning of its operation are outlined. It is also highlighted the involvement of ARLUS and the House of Romanian-Soviet Friendship under its patronage in sending the most substantial contingents of Romanian scholarship holders to universities in the USSR in the late 1940s and early 1950s and the mechanisms for selecting young scholars as such so that they correspond to the precepts imposed by Moscow.*

Keywords: ARLUS, Italian diplomacy, sovietization, Romanian education

Instaurarea regimului de democrație populară în România anului 1948 și-a pus o amprentă inconfundabilă asupra învățământului și culturii, noua legislație în domeniu contribuind la acordarea evoluției acestora cu paradigma propusă de Moscova, prin impunerea în sfera literaturii, artelor, teatrului sau cinematografiei metoda unică de creație reprezentată de realismul socialist, renunțându-se totodată la sistemul educațional liberal, care a fost înlocuit cu unul de tip sovietic, ideologizat și centrat pe îndoctrinarea în masă[1]. Influența sovietică directă a început să se exercite însă mai de timpuriu, stimulată de emergența organismelor care aveau ca obiectiv principal impunerea modelului moscovit sub atenta supraveghere a trupelor ocupante, structuri cristalizate în anii imediat postbelici. Primele

[*] Cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „George Barițiu" al Academiei Române din Cluj-Napoca; e-mail: vturcus@yahoo.it; https://orcid.org/0009-0000-4253-8050

[1] Pe această temă, vezi Veronica Turcuș, *The New Educational Policies in the Romanian People's Republic during the Period of Stalinism. A Foreign Diplomat's View*, „Acta Musei Napocensis. Historica II", 2017, vol. LIII, p. 118-137.

inițiative în domeniul instituționalizării promovării limbii și culturii ruse au fost întreprinse de Asociația Română de Strângere a Legăturilor cu Uniunea Sovietică (de acum inainte ARLUS), cu concursul căreia se vor organiza cursuri populare de limba rusă.

În legătură cu ARLUS, principalul pilon al propagandei prosovietice, trebuie menționat că ea a fost organizată la București încă din lunile care au urmat ieșirii României din alianța cu Germania nazistă. Asociația a fost germinată în contextul întrunirii unui grup de intelectuali de stânga care a avut loc în 20 octombrie 1944 la reședința cunoscutului endocrinolog Constantin Ion Parhon, atunci deja septuagenar (și care, nu întâmplător, va fi ridicat de regimul de „democrație populară", instaurat cu asistență moscovită, la demnitatea de șef al noii Republici Populare Române, anume funcția de președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, pe care o va deține din aprilie 1948 până în iunie 1952). Ulterior, la 12 noiembrie 1944 a avut loc adunarea generală de constituire a ARLUS la sediul Facultății de Științe a Universității din București[2], politica promovată de ocupantul sovietic într-o primă instanță fiind aceea de atragere a vârfurilor intelectualității române din domeniul științelor exacte, în cazul cărora disputele ideologice se intersectau mai puțin cu formația profesională. De altfel, asimilarea lui Parhon la *establishment*-ul comunist a reprezentat un puternic semnal pentru lumea științifică românească de pactizare ideologică, din rațiuni personale și profesionale. Un caz similar a fost cel al biologului și botanistului Traian Săvulescu, al matematicianului Simion Stoilow ori al unui alt om de știință, inginerul Gheorghe Nicolau, care au avut un rol în viața politică a epocii[3]. De altfel, încă de la 16 noiembrie 1944 au fost adoptate actul constitutiv, statutele și programul asociației, fiind apoi ales comitetul de conducere, compus dintr-un președinte (C. I. Parhon) și șase vicepreședinți, toți profesori universitari și, în marea lor majoritate din domeniul științelor exacte: S. Stoilow; Gh. Nicolau, atunci ministru al Asigurărilor sociale; medicul, fiziologul și farmacologul Daniel Danielopolu, ministru al Sănătății și Asistenței Sociale; inginerul Nicolae Profiri, din decembrie 1946 devenit ministru al Comunicațiilor în al doilea Guvern Groza; neurochirurgul Dimitrie Bagdasar, devenit ministru al Sănătății în primul Guvern Groza și sociologul Dimitrie Gusti, în cele din urmă cel mai puțin receptiv la asaltul noii ideologii. Din același mediul al intelectualilor sferei științelor exacte au fost recrutați și ceilalți membrii ai conducerii ARLUS. Cei doi secretari generali erau profesorul P.P. Stănescu (inginer agronom și doctor în științele naturale, profesor în cadrul Facultății de Farmacie de la București) și biochimistul Simion Oeriu. Tot medici erau cei trei

[2] Gabriel Catalan, *Instituții, practici și personalități la începuturile sovietizării culturii și istoriografiei românești*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca", Series Historica, tom. XLIV, 2005, p. 439-461 (mai ales p. 440-447).

[3] Cristian Vasile, *Cercetarea științifică umanistă în primii ani ai regimului comunist. Câteva considerații privind cadrul legal de funcționare*, „Revista istorică", tom. XXVI, 2015, nr. 5-6, p. 528-533.

secretari de ședință, N. Enăchescu, Eduard Mezincescu/Mezinger (din mai 1949 devenit ministru al Artelor și Informațiilor în al patrulea Guvern Groza) și endocrinologul Ștefan-Marius Milcu (ginerele lui C.I. Parhon), casier era profesorul Emil Stihi, bibliotecar Traian Săvulescu (apoi președinte al Secției de științe aplicate), iar comisia de cenzori era compusă din inginerul T. Ionescu, matematicianul D. Pompeiu și profesorul A. Potop. De remarcat că nucleul membrilor fondatori ai ARLUS a fost constituit din societarii care înființaseră în urmă cu un deceniu, în 1934, „Asociația Amicii URSS", cristalizată în contextul reluării relațiilor diplomatice cu marea putere de la Răsărit.

Semnificativă a rămas rapiditatea cu care a fost structurată ARLUS, ajunsă în timpul record de o lună (de reținut că la 17 decembrie 1944 a fost publicată schema de organizare a societății) la o amploare a secțiunilor și subsecțiunilor destinate a acoperi fiecare sector al societății și al administrației care copia, în fapt, modelul instituțional al organismului statal, expus acum directei penetrări sovietice în toate compartimentele sale. Nu întâmplător publicarea organigramei ARLUS a fost precedată, la 16 decembrie 1944, de o conferință susținută la Sala Dalles de președintele asociației, C.I. Parhon, având titlul semnificativ *De ce prietenia cu URSS?*, reper pentru noua orientare politică imprimată României sub controlul direct al ocupantului sovietic. De altfel, coordonarea activității ARLUS era realizată de Asociația Generală pentru Relații Culturale ale URSS cu străinătatea, VOKS, care era furnizoarea materialului propagandistic al societății. La nivelul publicațiilor, amintim aici că principalul organ de presă era revista „Veac nou", apărută la București cu începere din 10 decembrie 1944, asociația editând și „Caietele ARLUS", „Buletinul ARLUS", tipărit din 1945 etc. Un punct important pe agenda activității ARLUS a fost reprezentat de organizarea Editurii „Cartea Rusă" și de deschiderea Librăriei „Cartea Rusă", inaugurată la 10 ianuarie 1945 în prezența conducerii ARLUS și destinate propagandei sovietice prin material livresc. Emblematică pentru noua orientare conferită culturii române rămâne și conferința susținută de Mihail Sadoveanu (aflat în fruntea Secției de literatură și filosofie a ARLUS), la 1 martie 1945 la sediul din capitală al societății și intitulată *Lumina vine de la Răsărit*. Asociația a devenit treptat o organizație de masă, și-a constituit o bibliotecă proprie, iar pe baza secțiilor și subsecțiilor a înființat filiale în marea parte a orașelor țării, cooptând cercurile intelectualității de stânga. ARLUS și-a crescut exponențial ramificațiile, în anul 1946, numărul membrilor sporind de la în jur de 100.000 la începutul lui 1946, la aproape 150.000 la finele anului și la 500.000 în anul următor. ARLUS a fost recunoscută din februarie 1948 ca persoană juridică de utilitate publică[4], fiind condusă din același an de Mihail Sadoveanu.

[4] Legea nr. 36/1948 privind recunoașterea Asociației Române pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste „ARLUS" ca persoană juridică de utilitate publică, „Monitorul Oficial", nr. 49, 28 februarie 1948.

Cu ocazia primului Congres al ARLUS, desfășurat la finele lunii mai 1945 și încheiat printr-o semnificativă manifestație a tineretului, C. I. Parhon a fost reales în funcția de președinte, în vreme ce vechiul ilegalist Nicolae Popescu-Doreanu a devenit vicepreședinte.

În sfera învățământului, modelul sovietic a fost implementat sub coordonarea ARLUS, fiind constituite la început o serie de instituții paralele cu organismele specifice, statale sau private, care funcționau în precedență: Universitatea Liber Democratică condusă de Simion Stoilow (deschisă în mai 1945) sau Universitatea Muncitorească a PCR, patronată de publicistul și istoricul literar Barbu Lăzăreanu (Baruch Lazarovici) și inaugurată la 11 martie 1945, structură pe care a fost cristalizată, în februarie 1946, Universitatea de Partid „Ștefan Gheorghiu" (denumită, în anii 1952-66, Şcoala Superioară de Partid „Ştefan Gheorghiu", care avea misiunea de a pregăti activiștii de partid însărcinați cu activitatea prevalent politică), condusă inițial de același Barbu Lăzăreanu. S-a conturat apoi structura unui Institut de Cultură Româno-Sovietic. De amintit că Editura „Cartea Rusă" publica la București, cu începere din octombrie 1946, periodicul „Analele Româno-Sovietice. Buletin de știință și filosofie al Institutului de Cultură Româno-Sovietic", apărut la început sub redacția lui Ion Banu și a unui comitet de direcție compus din D. Danielopol, Gaal Gabor, C. Murgulescu, din publicație fiind tipărite 3 volume, pe 1946/47, 1947/48, respectiv 1948/49, cu un total de 18 numere înregistrate continuativ, câte 6 în fiecare an, de la volumul al treilea având și titlu bilingv „Rumyno-sovetskie zapiski".

Propaganda susținută în favoarea limbii și literaturii ruse, a teatrului și cinematografiei sovietice, a atenției acordate presei politice și culturale din U.R.S.S. și a promovării pe toate canalele mass-media din România postbelică a culturii ruse și sovietice avea nevoie de specialiști locali care să cunoască în primul rând limba oficială a marii puteri de la Răsărit. S-a constituit așadar Institutul de Studii Româno-Sovietice, unul dintre elementele propagandistice destinate rusificării culturii, științei și educației românești. Pregătirea cadrelor necesare se făcea astfel la Institutului de Studii Româno-Sovietice, care și-a început activitatea la 3 iunie 1947 la București (cu sediul în fostul palat Cantacuzino de pe Calea Victoriei 141), având totodată filiale la Cluj, Iași, Timișoara sau Târgu Mureș. Printr-o decizie ministerială din 7 iunie 1948, Ministerul Învăţământului dispunea ca pregătirea profesorilor de limba şi cultura rusă să se facă la secţia pedagogică universitară a amintitului institut, acesta organizând cursuri superioare de limba rusă cu o durată de trei ani, cu diplome de specialitate pentru limba rusă echivalate cu diplomele universitare[5]. Măsura a fost importantă în condițiile în care reforma învățământului din 1948 va introduce obligativitatea studierii limbii ruse în școlile

[5] Vezi Decizia nr. 150.350 a Ministerului Învăţământului în „Monitorul Oficial", CXVI, partea I, nr. 135, 14 iunie 1948; Dinu C. Giurescu, *Învăţământul în România între anii 1948 şi 1989*. Dizertaţie susţinută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de Doctor Honoris Causa al Universităţii din Craiova, 22 noiembrie 2001, p. 10.

secundare, ea constituind și punctul de plecare al unei noi structuri specializate, Institutul Pedagogic „Maxim Gorki" (primul examen de licență la această instituție de învățământ superior fiind susținută în iunie 1949, printre candidați fiind studenți de la cursurile de pregătire începute în precedență la Institutului Româno-Sovietic)[6]. „Analele Româno-Sovietice"[7] erau flancate de alte două publicații prosovietice: „Probleme de literatură și artă", respectiv „Probleme externe".

Datele care ne sunt astăzi cunoscute în urma amplelor cercetări întreprinse în ultimele decenii în arhivele din România asupra căilor și metodelor prin care a fost înfăptuită sovietizarea societății românești, asupra instituțiilor care au contribuit la aplicarea modelului moscovit în cultura și învățământul românesc sunt completate de informațiile contemporane care se regăsesc în diverse arhive europene, interesante fiind mai ales acelea furnizate de fondurile documentare acumulate dincolo de Cortina de Fier. Acestea, nefiind supuse presiunii transformatoare a ideologizării și politizării, oglindesc într-o manieră captivantă și acurată procesul implementării modelului sovietic în România, cu detalii inedite asupra transformărilor care s-au produs atunci în societatea românească. Un astfel de exemplu îl reprezintă arhivele italiene, în special cele ale Ministerului Afacerilor Externe de la Roma, diplomația italiană a anilor 1945-50 oglindind percutant, prin rapoartele diplomatice întocmite de reprezentanții săi la București către centrală, cele mai nuanțate aspecte ale procesului pătrunderii paradigmei moscovite în România și a modului în care cultura și învățământul au devenit vectori ai unei sovietizări forțate. În amintita direcție considerăm sugestivă și cuprinzătoare o informare diplomatică trimisă Ministerului Afacerilor Externe de la Roma la 21 septembrie 1945 de către șeful Legației României la București, Pietro Gerbore (care a ocupat amintita funcție în anii 1945-47). Având ca subiect „Relațiile culturale româno-sovietice" și cu accent pe Societatea ALRUS, nota diplomatică surprinde constituirea ARLUS și începuturile asaltului sovietic asupra culturii române din perspectiva diplomației italiene. Observăm astfel că organizarea ARLUS a fost percepută, într-o primă instanță, ca un

[6] Mihaela Botnari, *Pe cine citim în original: pe Lenin sau pe Marx și Engels? Desființarea Institutului Pedagogic „Maxim Gorki" și atitudinea membrilor C.C. al P.M.R.*, „Historia Universitatis Iassiensis", Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, VII/2016, p. 87-88.

[7] Cu începere din octombrie 1949, în contextul trecerii Institutului Româno-Sovietic sub egida reorganizatei Academii a R.P.R., „Analele Româno-Sovietice" vor apărea pe mai multe serii (Agricultură-Zootehnie, tipărită din 1950, care din 1954 se vor ramifica în Agricultura, respectiv Zootehnie-Medicină veterinară; Automatică și Cibernetică, nr. 1 – 1962; Biologie-Geografie-Geologie, publicată din 1949, care din 1951 se vor autonomiza pe discipline, Biologie, respectiv Geologie-Geografie; Chirurgie, din 1954; Economie-Drept, din 1949/50, despărțindu-se din 1952 în Economie, respectiv Drept, ultima cu o sincopă în apariție din 1954 până în 1961; Istorie-Filozofie, cu începere din 1949/50, din 1952 din nou defalcându-se pe discipline; Matematică-Fizică-Chimie, din 1949, Chimia având din 1952 seria proprie; Medicină, din 1949, pluriramificându-se din 1951/52 în Medicină Generală, Pediatrie, respectiv Igiena și Organizarea sanitară; Metalurgie și Construcții de Mașini, din 1954; Pedagogie-Psihologie, din 1951; Silvicultură, din 1950, alăturându-se din 1953 și Industria lemnului).

proces firesc de constituire a unor asociații culturale, în succesiunea perfectării Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944, semnată de Guvernul Român, pe de o parte, și Guvernele URSS, Regatului Unit al Marii Britanii și SUA, de cealaltă parte. Documentul diplomatic italian surprinde astfel cu acuitate faptul că organizarea ARLUS s-a înscris în politica de creare a unor societăți pentru dezvoltarea relațiilor culturale cu fiecare dintre principalele puteri învingătoare în război (SUA, Marea Britanie și URSS). Însă diferențele în funcționarea, amploarea și dinamica celor trei asociații culturale (româno-americană, româno-britanică, respectiv româno-sovietică) le apăreau clar diplomaților italieni la un an de la încheierea armistițiului. Astfel, dacă societățile culturale româno-americană și româno-britanică nu cunoscuseră până atunci o remarcabilă dezvoltare și nici nu avuseseră un ecou important în rândurile societății românești (cu excepția celebrării zilei de 4 Iulie 1945, organizată prin grija Asociației româno-americane), avântul pe care l-a înregistrat Asociația Română de Strângere a Legăturilor cu Uniunea Sovietică pe parcursul a aproape un an de activitate era cu adevărat extraordinar, făcând din amintita instituție culturală una dintre structurile cele mai influente din România perioadei respective. Și aceasta – remarca trimisul italian la București – în ciuda condițiilor dificile în care fusese constituit organismul, pe fundalul schimbării alianțelor și al înlocuirii, la nivel local, a unei puteri hegemonice cu alta, chiar dacă procesul se produsese, mai indica reprezentantul Italiei în capitala României, cu deplinul consens al marii majorități a opiniei publice și în spiritul sentimentelor acesteia. Schimbarea bruscă a alianțelor și prezența trupelor de ocupație nu favorizau fireasca și spontana aderare a intelectualilor și a altor sectoare ale societății românești la o asemenea asociație, însă în mod interesant aceasta a cunoscut o notabilă dinamică, semn al unei penetrări calculate și organizate. Un prim pas al acestei penetrări a fost reprezentat de asigurarea colaborării unor intelectuali de marcă, precum ilustrul endocrinolog Constantin Parhon[8], marginalizat de guvernarea legionară[9]. Pactizarea acestuia cu forțele de stânga în ascensiune în România vremii era văzută de diplomația italiană mai mult ca una de suprafață, chiar dacă a avut drept consecință transformarea cunoscutului savant într-un „militant aprins de extremă stânga". Funcția sa la nivelul organigramei ARLUS – în conformitate cu

[8] Dorina N. Rusu, *Parhon, Constantin I.*, în vol. *Membrii Academiei Române. 1866-2016. Dicționar*, Partea a II-a *(M-Z, Anexe)*, ediția a V-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 295-296.

[9] Îndepărtat în 1940 de la conducerea Catedrei de Endocrinologie a Facultății de Medicină bucureștene și de la direcția Institutului pentru bolile nervoase, mintale și endocrinologice de la București, C.I. Parhon, semnatar în primăvara anului 1944 a memoriului protest al intelectualilor pentru ieșirea României din coaliția militară antifascistă, a dobândit o remarcabilă recunoaștere în perioada postbelică, în anul 1946 fiind chiar înființat, prin decret regal, Institutul de Endocrinologie „C.I. Parhon", inițial cantonat la Spitalul Colentina, iar după naționalizarea din 1948, așezat la sediul Sanatoriului „St. Vincent du Paul" care depinsese de Biserica Franceză, acum trecut în proprietatea statului român. (vezi Decretul-lege nr. 895/8 noiembrie 1946).

informațiile culese de Legația italiană de la București și transmise mai departe la Roma – era una „pur decorativă", întrucât adevăratul „spiritus rector" al organizației era Simion Oeriu. În legătură cu persoana biochimistului Simion Oeriu (născut în 1902 la Iași cu numele adevărat Schaefer, cu studii superioare la Viena și decedat în 1976 în Israel[10]) nu se cunoștea prea mult la momentul respectiv, doar că fusese închis sub acuzația de filo-comunism de guvernarea Antonescu și că imediat după schimbarea alianțelor a început să exercite o influență crescândă și care se răspândea cu repeziciune asupra tuturor ramurilor guvernului. De altfel, biochimistul a funcționat la conducerea asociației doar în perioada noiembrie 1944 – iunie 1945, primind apoi însărcinarea de comisar general al executării armistițiului, cu rang de subsecretar de stat (1945-46), iar în perioada 1946-47, de comisar general al guvernului pentru legătura cu Comisia Aliată de Control. Fabricarea noii sale imagini publice – căreia îi corespundea noul nume, românizat, Oeriu – este surprinsă plastic de nota informativă italiană, care redă și un catren, marcat de tonalități antisemite, în circulație la vremea respectivă la București: „Oeriu se mândrește că simte românește… etc.", accentuând faptul că „numele său actual datează din 23 august" și că anterior datei respective era necunoscut. Suspiciunea că aici era amestecată mâna lungă a spionajului sovietic este mai mult decât evidentă, fiind argumentată discret de document prin expunerea diverselor dovezi ale influenței politice pe care secretarul general al ARLUS (în același timp și membru în comitetul de redacție al revistei „Veac nou") le avea în epocă. În primul rând, indica diplomatul italian, „sub impulsul acestui om energic și voluntar, ARLUS și-a extins câmpul de acțiune în toate domeniile de activitate, monopolizând toate formele colaborării româno-sovietice" și vădind dorința de a deveni organul de coordonare al opiniei publice. Influența ARLUS în societatea românească și în viața politică s-a manifestat elocvent mai ales în contextul agitațiilor stimulate împotriva Guvernului Rădescu și în presiunile făcute asupra Regelui Mihai I de a încredința sarcina guvernării Frontului Național Democrat.

Inclusiv ambasadorul României la Moscova (trimis în capitala URSS după restabilirea la 6 august 1945 a relațiilor diplomatice bilaterale, întrerupte în anii războiului, la 22 iunie 1941)[11], a fost numit în conformitate cu desemnarea făcută de ARLUS, indica în mod precis documentul italian. În legătură cu amintita problemă,

[10] Dorina N. Rusu, *Oeriu, Simion (Schaefer)*, în vol. *Membrii Academiei Române. 1866-2016. Dicționar*, II, p. 250.

[11] Vezi *România. Viața politică în documente. 1945*, coord. Ioan Scurtu, București, Arhivele Statului din România, 1994, p. 314, iar legat de problemele importante ale raporturilor româno-sovietice în epocă, vezi Gheorghe Onișoru, *Diplomația sovietică și problema Transilvaniei (septembrie 1944-februarie 1947)*, în vol. *Relațiile româno-ruse/sovietice din secolul al XIX-lea până în prezent. Materialele Conferinței internaționale „Relațiile româno-ruse/sovietice. Trecut, prezent și perspective". Centrul de Studii Ruse și Sovietice: un deceniu de activitate, 2007-2017, 13-14 decembrie 2017*, coord. Antoaneta Olteanu, Ana-Maria Cătănuș, București, Editura Universității din București, 2020, p. 133-142.

sensibilă în epocă, deoarece era vorba despre persoana care ilustra raportul cu puterea ocupantă, este cunoscut faptul că, în siajul Conferinței de la Potsdam a celor trei mari aliați care s-a desfășurat în zilele de 17 iulie – 2 august 1945 și pentru a respecta prevederile acesteia, URSS a anunțat, la 6 august același an, intenția reluării relațiilor diplomatice cu România la nivel de miniștri plenipotențiari, existând într-un prim moment reținerea de a opera la nivel de ambasadă. Oricum, disponibilitatea sovietică era argumentată prin felul în care se distinsese România în ultimele luni ale războiului împotriva Germaniei naziste și prin îndeplinirea normelor Convenției de Armistițiu din septembrie 1944. Așadar, la 6 august 1945, vicepreședintele Comisiei Aliate de Control, Ivan Zaharovici Susaikov și consilierul politic al președintelui, Alexei Pavlovici Pavlov, l-au informat pe președintele Consiliului de Miniștri de la București, Petru Groza în legătură cu intenția reluării raporturilor bilaterale, iar cel din urmă a acceptat propunerea, de față fiind și ministrul Afacerilor Străine, Gheorghe Tătărescu. Presa vremii („Universul" din 7 august 1945 sau „Scânteia" din 8 august 1945) s-a referit la reluarea raporturilor diplomatice doar la nivel de legație și până în ultimul moment, la prezentarea scrisorilor de acreditare ale trimisului sovietic, petrecută la 24 august 1945, se considera că este vorba doar de un schimb de miniștri plenipotențiari, chiar dacă Tătărescu insistase pe lângă sovietici cu câteva zile mai înainte, în 22 august, pentru relansarea relațiilor bilaterale cu statut de ambasadă. Oricum, dacă sovieticii și-au desemnat imediat reprezentantul la București, încă din noaptea de 6/7 august 1945 fiind solicitat Guvernului Groza agrementul pentru numirea ca reprezentant în capitala României a lui Serghei Ivanovici Kavtaradze, comisar adjunct al Afacerilor Externe din URSS, partea română a oscilat la momentul respectiv[12]. Pe de o parte, Tătărescu ar fi insistat ca unul dintre diplomații experimentați ai ministerului să fie trimis într-o misiune de asemenea importanță, alegerea sa oprindu-se asupra lui Vasile Stoica (secretar general al Ministerului Afacerilor Străine) sau asupra lui Edmond Ciuntu (primul ministru plenipotențiar și trimis extraordinar al României la Moscova după stabilirea relațiilor diplomatice cu URSS-ul în anul 1934, raporturi care fuseseră în precedență deschise cu Rusia țaristă în 1878 și întrerupte în 1918)[13]. Întrucât ambii au refuzat, în preajma zilei de 10 august 1945, Tătărescu l-a propus pe președintele Comisiei Române pentru aplicarea Convenției de Armistițiu, Mihail Ghelmegeanu. Acesta însă, cu un trecut de membru al Partidului Național Țărănesc și de membru al partidului unic dorit de Carol al II-lea, Frontul Renașterii Naționale, de asemenea fost

[12] Detalii la Marian-Alin Dudoi, *Restabilirea relațiilor diplomatice româno-sovietice (august 1945)*, „Litua. Studii și cercetări", Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu", Târgu Jiu, XVI, 2014, p. 238-239

[13] Relațiile au fost reluate la 9 iunie 1934. Vezi *Relații româno-sovietice. Documente, vol. I. 1917-1934,* coord. Dumitru Preda, București, Edit. Enciclopedică, 1999, p. 456-478; Petre Otu, *Considerații privind relațiile româno-sovietice în perioada interbelică și a celui de-Al Doilea Război Mondial (1918-1947)*, „Revista de Științe Militare", 2013, 1, p. 20-22.

ministru al lucrărilor publice și comunicațiilor și fost ministru de interne în anii autoritarismului carlist, se pare că nu a convenit sovieticilor, chiar dacă din 1945 intrase în Frontul Plugarilor. Așa că până la 14 august 1945, moment în care s-a anunțat în presă acordarea celor două agremente, opțiunea părții române, sub directa presiune sovietică, s-a îndreptat înspre lingvistul Iorgu Iordan, profesor universitar la Iași și membru al Academiei Române, care fusese privat de libertate în perioada României legionare. Trebuie menționat aici că Iorgu Iordan era și membru marcant al ARLUS, fiind totodată președintele subsecției istorie-filologie al secției ARLUS destinată literaturii și filosofiei, secție condusă de Mihail Sadoveanu[14].

Un alt subiect mai puțin cunoscut pe care documentul italian îl evidențiază este problema implantării și finanțării ARLUS, care a fost realizată cu o similară energie de același Oeriu. Pentru problema stabilirii și dotării sediului ARLUS – indică Legația italiană de la București – s-au operat rechiziții, fie benevole, fie, mai ales, forțate, în special pe seama proprietăților legate în mod „rușinos" de vechile forțe hitleriste sau fasciste, preeminente în România până la 23 august 1944. Astfel, ARLUS s-a inserat în localul vechii Case a Italiei, care la finele războiului devenise, efemer, sediul Legației fasciste italiene și s-a înstăpânit asupra mobilierului achiziționat în precedență din fondurile Ministerului de Externe al Italiei. Aici se cuvin însă aduse o serie de precizări. După 8 septembrie 1943, concreta divizare a statului peninsular în două centre de putere a determinat și modificări la nivelul reprezentanților diplomatici ai Italiei la București. Ministrul Germaniei la București, Manfred von Killinger, a insistat pentru recunoașterea de către România a guvernului fascist de la Salò, acceptată cu reticență de mareșalul Antonescu (doar ca nouă guvernare italiană și nu ca unică autoritate statală). Așadar în capitala României, reprezentantului Regatului Italiei, ministrul Renato Bova Scoppa, i s-a alăturat trimisul noii autorități mussoliniene, Franco Trandafilo (corespondentul la București al Agenției italiene de presă „Stefani"), iar ulterior, după 30 noiembrie 1943, Armando Odenigo (la rândul său fost jurnalist și ex consul general la Galați și la Hamburg), ambii întâmpinând dificultăți în a fi acceptați de autoritățile române. Între timp, reprezentanții Germaniei la București stimulau grupările pro-mussoliniene din România în vederea susținerii republicii fasciste nord-italiene: la Casa d'Italia din București, de exemplu, a avut loc în acel context al toamnei anului 1943, in prezența lui von Killinger, reuniunea de constituire a „Fascio Repubblicano Fascista", structura fiind utilizată ca punct de reprezentanță al noii autorități mussoliniene. Legația Republicii Sociale Italiene a fost dizolvată la 23 august 1944[15], iar

[14] G. Catalan, *op. cit*., p. 442; *op. cit.*, p. 240-241.

[15] Marino Viganò, *Il Ministero degli Affari Esteri e le relazioni internazionali della Repubblica Sociale Italiana, 1943-1945*, Milano, Jaca Book, 1991, p. 232-243, mai ales p. 235 și 243; V. Turcuș, *Raporturi politice şi culturale româno-italiano-vaticane: Legaţia Română de pe lângă Sfântul Scaun într-un moment de cumpănă (august 1944)*, „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca", Series Historica, 2017, tom. LVI, p. 312-313.

reprezentanții Italiei la București aveau în vedere, la finele deceniului al cincilea al secolului trecut, construirea în capitala României a unui nou imobil pentru Casa d'Italia. Condițiile militare și politice din România anilor respectivi nu au fost însă favorabile amintitului proiect, așa că în vara anului 1952 terenul deținut de statul italian pe Calea Victoriei nr. 186-188, cu o suprafață de 3.303 de metri pătrați era încă viran. În documentele diplomatice de la începutul anilor '50 semnate de trimisul Italiei la București Alberto Calisse (șeful misiunii italiene din capitala României în perioada 1951-55), amintitul teren de pe Calea Victoriei aflat în posesia statului italian era menționat prin formula „Terreno «Costruenda Casa d'Italia»", parcela respectivă fiind cultivată de îngrijitorul proprietății fără vreo compensație. De amintit că până astăzi a rămas zonă liberă de construcții, aici și pe o serie de terenuri adiacente Bisericii „Sf. Nicolae" – Tabacu fiind amenajat Parcul Nicolae Iorga. Oricum la începutul anilor '50 situația Caselor Italiei răspândite pe întreg teritoriul României, predilect în localitățile unde existau comunități italiene mai numeroase și unde interesele economice ale statului peninsular erau evidente, nu era una favorabilă activităților și scopurilor pentru care amintitele instituții fuseseră create, anume acela de loc de întrunire al locuitorilor de origine italiană din regiune și totodată, de interacțiune culturală și comunitară cu populația autohtonă. În România anului 1952, de exemplu, funcționarii Legației italiene de la București nu aveau permisiunea autorităților comuniste de a se deplasa în localitățile unde existau astfel de Case ale Italiei, așa încât nu puteau transmite Ministerului de Externe de la Roma situația exactă în care se găseau imobilele respective. Fondurile din care erau gestionate amintitele Case ale Italiei proveneau dintr-un depozit bancar pe care Legația italiană de la București îl avea pe numele său la Banca Elveției Italiene din Lugano. Bilanțul raportat la finele fiecărui an nu era unul favorabil, gestiunea încheindu-se în pasiv în cazul majorității Caselor Italiei, cu excepția celei de la Târgoviște (edificată în 1940 pe Strada Mihai Bravu, operă a arhitectului Enzo Canella, acum închiriată companiei locale de electricitate) și a celei de la Constanța (inaugurată cu pompă la 24 mai 1935 în prezența ministrului de atunci al Italiei la București, Ugo Sola și a consulului italian din localitate, Ferraro în imobilul de pe Bulevardul Regina Maria, ulterior V. I. Lenin, astăzi Bulevardul Mamaia[16]), care mai obținea o serie de sume din închirierea generosului salon pentru diverse serate dansante sau aniversări[17].

[16] „Dacia", Constanța, XXII, 122, 26 mai 1935.

[17] În anul 1952 existau astfel de proprietăți ale statului italian la Ploiești (vechiul imobil al ex Casa d'Italia de pe Strada Bălcescu, cu o suprafață însumată de 1.193 m², nemaiputând fi închiriat, întrucât necesita urgente reparații la acoperiș și ziduri), la Galați (pe Aleea Florilor, cu o suprafață de 508 m²), la Brăila (unde fosta Casă a Italiei de pe Strada Dr. Epureanu fusese distrusă de cutremurul din 1940, fiind refăcute doar câteva camere unde locuia îngrijitorul), respectiv Timișoara (unde construcția fusese ridicată de colonia italiană pe un teren concesionat de primărie, la 10 km de oraș pe Bega, contractul de concesiune urmând să expire în 1954). Date în nota Legației Italiene din București către Ministerul Afacerilor Externe de la Roma din 7 iulie 1952, în Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Roma, Affari Politici,

În consecință, rechiziționarea pe seama ARLUS a mobilierului fostei reprezentanțe diplomatice fasciste din capitala României, sediu al vechii Case a Italiei, a determinat reacția imediată a Legației Italiei la București, care se considera posesoarea de drept a dotărilor edificiului, chiar dacă acest statut îi fusese subminat și până la 23 august 1944, pe motivul contestării reprezentanței Regatului Italiei la inițiativa germană, care ar fi dorit să fie considerată legitimă doar reprezentanța Republicii Sociale Italiene. Schimbarea puterii hegemonice în toamna anului 1944 ar fi trebuit să îndreptățească poziția italiană, însă reprezentanții diplomatici ai Romei au constatat cu stupoare că demersurile lor în acest sens pe lângă Ministerul Român al Afacerilor Externe s-au lovit de voința implacabilă a lui Oeriu, așa că pașii efectuați de Externele italiene prin Legația de la București s-au soldat doar cu recunoașterea formală a dreptului de proprietate.

În ceea ce privea finanțarea propriu-zisă a ARLUS, documentul italian mai oferă o informație interesantă, anume că a fost emis în context un timbru „cultural" care a adus în fondurile asociației peste 150.000.000 de lei, chiar dacă oficial societatea părea subvenționată doar din cotizații și donații. Sediul ARLUS a fost stabilit după 1945, precum se cunoaște, în noul Palat al Societății Funcționarilor Publici, ridicat în anii 1932-34 în stil Art Deco după planurile arhitecților Radu Culcer și Ion C. Roșu și situat pe Strada Batiștei nr. 14, clădire care avea o sală multifuncțională unde a funcționat și Cinematograful Fantasio.

Documentul italian oferă și informații interesante relative la recrutarea membrilor ARLUS, insistând că, în conformitate cu informațiile deținute de Legație, cererile de înscriere în capitală se ridicau la 15.000 și în restul țării numărul societarilor nu depășea 150.000. Mai mult, la un an de la funcționare, diplomația italiană observa că, în ciuda eforturilor de a cuprinde în comitetul de conducere și în secțiile și subsecțiile asociației numele cele mai sonore ale științelor și literelor din România, intelectualii au manifestat, per ansamblu, o anumită reținere în a se implica în ARLUS și a colabora cu sovieticii, înregistrându-se numeroase cazuri în care o serie de personalități au aderat într-o primă instanță, din spirit antifascist, însă ulterior au făcut pași înapoi.

La nivelul întregii țări, asociația dispunea la momentul respectiv de 154 de sedii, iar conducerea era asigurată de amintitul consiliu de conducere (compus din 11 persoane) și dintr-un comitet central, care elabora directivele generale, din care făceau parte 27 de membri, iar diplomații italieni înregistrau ca persoane extrem de importante pentru funcționarea întreg mecanismului ARLUS, alături de Parhon (care asigura fațada strălucită) și de Oeriu (perceput ca eminență cenușie) alte două persoane, membrii în ambele foruri de conducere: rectorul Universității din București, matematicianul Simion Stoilow și dirijorul italian Egizio Massini, unul

1950-57, Romania, 1954, pacco 1248. Vezi și V. Turcuș, Ș. Turcuș, *Între cultură, șantaj și spionaj. Accademia di Romania la crepuscul (1947–1955). Studiu și documente,* Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2017, p. 214-217.

dintre fondatorii Operei Române din București, membru fondator al ARLUS și vicepreședinte al subsecției fotografie și muzică, parte a secției destinată propagandei. Despre Massini, nota diplomatică italiană indica precis că fusese protejat al lui Carol al II-lea (de altfel, la momentul respectiv Massini avea rangul de colonel și funcționase în anii '30 ca inspector al muzicilor militare din Armata Regală a României, contribuind la occidentalizarea domeniului) și că se bucura acum de favorurile autorităților sovietice. Funcția de inspector al muzicilor militare i-a fost din nou încredințată din 25 octombrie 1944, maestrul italian abandonând ulterior cariera militară, în noiembrie 1945, când a fost numit director al Operei Române din București.

Interesantă rămâne și analiza amănunțită prezentă în document și care se referă la toate cele 13 secții și 29 se subsecții ale ARLUS[18], cu reliefarea plastică a marilor personalități cooptate: Mihail Sadoveanu („unul dintre cei mai valoroși scriitori contemporani și cel mai mare scriitor român în viață, virtuoz al graiului moldav care, inspirându-se din trecutul voievodal și din istoria vieții țărănești a construit o lume poetică de o frumusețe incomparabilă", devenit însă în anii respectivi „apostolul primatului moral și cultural al Uniunii Sovietice", cu toate acestea fără a nega valoarea marilor culturi europene, diplomații italieni indicând că ilustrul scriitor a acceptat întotdeauna cu plăcere invitațiile la diversele activități ale Legației italiene și „urmărea cu dragoste progresele pe care le făceau traducerile operelor sale în limba italiană"), George Enescu (președintele subsecției Muzică a Secțiunii artistice a ARLUS, despre care diplomații italieni apreciau percutant că nu se potrivea cu epoca prea brutală și anti-elitistă, fiind mai mult „o umbră visătoare a Parisului anilor 1910"), Jean Steriadi (președintele subsecției de Arte plastice a secțiunii Arte a asociației, văzut ca „un sceptic încântător și binevoitor pe care hazardul istoriei l-a decupat dintr-un roman de Anatole France și l-a scufundat într-o impresionantă lume totalitară"). De reținut că președintele subsecției de învățământ superior era biologul Constantin Motaș, în vreme ce în fruntea

[18] Legația Italiei de la București informa guvernul de la Roma că ARLUS era structurată în toamna anului 1945 în felul următor: secția Economică (cu cinci subsecții – financiară și bancară, comerț și importuri, metalurgică, textile, respectiv chimico-farmaceutică – în fiecare fiind incluși reprezentanții cei mai de seamă ai respectivelor domenii, prima subsecție incluzându-i și pe fostul Guvernator al Băncii Naționale din anii autoritarismului regal, Mitiță Constantinescu și avându-l cooptat și pe directorul Băncii Comerciale); secția Literatură și Filosofie (condusă de Sadoveanu); secția Științe Aplicate (cu trei subsecții: inginerie, urbanistică, silvicultură-cooperație și agricultură); secția științifică (cu patru subsecții: fizico-chimică, matematică, biologie, geografie); secția militară (cu trei subsecții: Marină, Aeronautică și Ofițeri în rezervă); secția Transporturi și Comunicații; secția științelor sociale (cu patru subsecții: sociologie, organizarea statului, drept, istorie și filologie); secția Învățământ (tot cu patru subsecții, destinate învățământului superior, învățământului mediu, învățământului profesional, respectiv învățământului elementar); secția Arte (cu subsecțiile dedicate muzicii, artelor plastice și teatrului); secția Cărții Ruse; secția dedicată religiei; secția Sport-Turism; secția documentară (cu trei subsecții: presă, radiodifuziune-cinema și fotografie, respectiv viață rurală).

învățământului secundar se afla pedagogul Stanciu Stoian (ulterior ministru al Culturii în al doilea Guvern Groza), secondat ca vicepreședinte de criticul literar Pompiliu Constantinescu.

Incisivă este și relatarea legată de personalitatea președintelui subsecției viață rurală a secției documentare, Romulus Zăroni, atunci ministru al agriculturii din partea Frontului Plugarilor. Originar din aceeași zonă geografică, a Hunedoarei, ca și Petru Groza și membru marcant al Frontului Plugarilor organizat de acesta din urmă la Deva la mijlocul anilor '30, de asemenea absolvent al unei școli tehnice agricole din Germania – motiv pentru care vorbea fluent limba germană – , Zăroni s-a inserat în fruntea aparatului de stat fără a avea pregătire superioară (Facultatea de Agronomie a urmat-o în perioada în care era ministru al Agriculturii și Domeniilor, prin cursuri fără frecvență), motiv pentru care nu a fost iertat de ironia opiniei publice a vremii într-un moment în care vechile elite atent școlite erau destructurate sub supravegherea sovietică. În al doilea Guvern Groza, Zăroni a funcționat ca ministru al Cooperației, însă de numele său este legată Reforma agrară (stipulată prin Decretul lege nr. 187/23 martie 1945), implementată în primul său mandat de ministru, un alt motiv pentru care în jurul persoanei sale s-a concentrat dezaprobarea unei părți a societății românești, mai ales a celor care erau afectați de efectele reformei. De aceea, informațiile despre Romulus Zăroni culese de diplomații italieni din mediul elitei bucureștene și transmise la Roma sunt exclusiv critice, ministrul de nedisimulată origine țărănească, posesor al unei ferme de succes la vremea respectivă, în care aplica normele agrotehnice ale epocii cu bune rezultate, fiind portretizat ca un personaj pitoresc (se colporta chiar că fusese vizitiu al lui Groza) și de o incomensurabilă ignoranță în lumea politică și intelectuală a vremii. Sursele italiene reproduceau cu savoare și următorul catren care circula atunci la București: „Caligula om nebun/ A făcut din cal tribun/ Groza însă mai sinistru/ Și-a făcut din bou ministru".

Dinamica procesului sovietizării României, a culturii dar, mai ales, a învățământului sub umbrela cuprinzătoare a ARLUS este surprinsă cu informații interesante de documentele diplomatice italiene și câțiva ani mai târziu, în toamna lui 1949, atunci când regimul de „democrație populară" era deja implementat și întregul sistem educațional românesc gravita în jurul principiilor sovietice.

Între timp, la nivelul instituțiilor destinate înregimentării culturii române, s-au constituit și alte organisme specifice. În martie 1947 au fost puse bazele a două structuri menite să susțină politica de sovietizare a României. La 10 martie 1947 în clădirea Cinematografului Fantasio de pe Strada Batiștei nr. 14[19] a fost deschisă Casa Prieteniei Sovieto-Române, în prezența unor reprezentanți militari și diplomatici ai URSS, ai autorităților române și a conducerii ARLUS, în vreme ce la

[19] Vezi imagini și date la Valentin Partenie, *Cinematografe din vechiul București III. Perioada interbelică*, pe: http://www.istoriafilmuluiromanesc.ro/ifr~cinematografe-din-ve chiul-bucuresti-iii~202, accesat la 22 ianuarie 2023; G. Catalan, *op. cit*., p. 448.

26 martie 1947 a fost inaugurat Muzeul Româno-Sovietic[20]. Casa Prieteniei Sovieto-Române funcționase până atunci drept club al ofițerilor sovietici. Au început treptat să fie organizate aici o serie de manifestări împreună cu ARLUS; ulterior, în iulie 1949, ARLUS a preluat bunurile Casei Prieteniei Sovieto-Române, cu această ocazie fiind adresată o scrisoare lui Stalin[21]. Mai apoi, în toamna anului 1949, Casa Prieteniei Sovieto-Române își va schimba numele în Casa Prieteniei Româno-Sovietice, propaganda sovietică desfășurându-se acum sub umbrela ARLUS.

În contextul începerii noului an universitar, la 4 octombrie 1949, reprezentanții diplomatici italieni la București informau Ministerul Afacerilor Externe de la Roma că la Casa Prieteniei Româno-Sovietice din capitala României avusese loc în zilele precedente o reuniune a studenților români care urmau apoi să plece în Rusia pentru a urma studiile superioare sau pentru a efectua acolo un stagiu de perfecționare postuniversitară. Figurile cheie pe care diplomația italiană le surprinde acum în legătură cu sovietizarea învățământului românesc și cu puternica influență rusă asupra culturii române sunt ministrul de atunci al Învățământului Public, Nicolae Popescu-Doreanu[22] și proaspătul academician Mihail Roller, despre care nota informativă italiană preciza că era un fost profesor din învățământul mediu familiarizat direct cu realitățile sovietice, întrucât se refugiase în Rusia în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial și trăise acolo mai mulți ani. Mai mult, documentul indica faptul că Roller era la momentul respectiv „personajul cel mai influent în sfera culturii didacticii românești, nu atât din perspectiva funcțiilor deținute, ci mai ales pentru că era cel mai autorizat interpret al directivelor sovietice în domeniu”[23]. Profesor la Universitatea de Partid „Ștefan Gheorghiu” și coordonator al manualului școlar unic *Istoria României* (dedicat clasei a VIII-a secundare și tipărit în 1947) prin care elevilor li se oferea o nouă și incorectă perspectivă asupra istoriei naționale, impregnată de marxism-

[20] Pe temă: *Muzeul Româno-Rus. Rumyno-russkij muzej*, București, Editura Academiei R.P.R., Institutul de Studii Româno-Sovietic, 1950, 125 p.

[21] Date în plus în Arhivele Naționale ale României, Asociația Română pentru strângerea Legăturilor cu U.R.S.S, fond nr. 1773.

[22] Se cuvine menționat aici că, în anul 1950, ministrul Învățământului Nicolae Popescu-Doreanu insista mai ales pe necesitatea studierii de către istoricii români a uneia dintre cele mai importante realizări sovietice în domeniul istoriografiei: *Cursul scurt de Istorie a Partidului Comunist (Bolșevic) al Uniunii Sovietice* (redactat de o Comisie a C.C. al P.C. al U.R.S.S. și tipărit la noi de Editura Partidului Muncitoresc Român în mai multe ediții la începutul anilor '50) în vederea însușirii metodologiei de lucru și a concepției istorice cu scopul rescrierii întregii istorii a românilor. La nivel istoriografic era astfel resimțită acut influența sovietică, fiind ignorată voit opera unor istorici precum Nicolae Iorga sau Constantin C. Giurescu. Gabriel Moisa, *Clio în zodia ideologizării. Interferențe politico-istoriografice în România comunistă*, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2013, p. 27.

[23] Sugestivă și conferința lui Mihail Roller, *Învățământul public în statul sovietic socialist*, ținută la Casa Prieteniei Sovieto-Române la 19 decembrie 1947 (tipărită cu titlul omonim, București, Edit. Confederației Generale a Muncii din România, 1948, 30 p.). Pentru figura lui Roller vezi și G. Moisa, *op. cit.*, p. 10-20, 25-26.

leninism și de ideile preeminenței slave, Roller a ilustrat în cuvântarea susținută cu amintita ocazie la Casa Prieteniei Româno-Sovietice din București „importanța pentru dezvoltarea culturii naționale pe care o avea faptul că un grup însemnat de tineri români vor merge să ia contact direct cu progresele științei sovietice și să cunoască rezultatele experienței sociale bolșevice".

Interesante pentru dinamica sovietizării învățământului românesc la sfârșitul deceniului al cincilea rămân informațiile relative la tinerii studioși români trimiși în universitățile de la răsărit pentru a deprinde direct modelul moscovit. În primul rând, numărul studenților care urmau a fi trimiși în Rusia, 800 la începutul anului universitar 1949-50, nu era foarte consistent, dacă e să ne raportăm la numărul total al studenților înscriși în universitățile românești în anul academic 1949-50 și care se ridica la 48.615 studioși[24], dovadă că puterea hegemonică nu investea mari fonduri în stimularea învățământului statelor satelite. Tinerilor trimiși la studii, fie pe durata unui an ca specializare postuniversitară, fie pe o perioadă de patru ani pentru a-și completa întreaga pregătire superioară le era oferită gratuit cazarea și masa din partea sovietică și o sumă de bani care se situa undeva între 5.000 și 7.000 de ruble anual. Până în anul 1948 bursa era asigurată jumătate de guvernul român și jumătate de sovietici, iar după ce a fost încheiat, în anul respectiv, Acordul dintre guvernul URSS și guvernul RPR cu privire la studiile cetățenilor români în școlile superioare civile din URSS și la întreținerea lor, partea română achita cuantumul bursei (odată cu devalorizarea rublei, la începutul anilor '50, bursele se vor micșora). Politica Moscovei era, în fond, una de formare a corpului noii elite, cunoscătoare a limbii ruse și suficient de îndoctrinată pentru a asigura, la reîntoarcerea în țară, implementarea la nivel local a directivelor sovietice. Așa cum indică documentul, din rândul specializărilor promovate pentru perfecționarea postuniversitară a studioșilor români – de unde urmau a fi recrutați viitorii lideri – făcea parte în primul rând ingineria, urmată de medicină și agronomie, științele aplicate constituind din nou principalul domeniu de interes. În legătură cu numărul studioșilor români trimiși în URSS ar mai fi de remarcat că anul academic 1949-50 corespunde primei creșteri semnificative, după câțiva ani cu contingente modeste: în 1946 au fost trimiși în URSS, la intervenția ARLUS, 20 de studenți români (6 la Moscova și restul la Harkov sau Leningrad) pentru ca la începutul anului 1949 numărul total al tinerilor din RPR aflați la studii în URSS să se ridice la 134 (dintre care 93 din ultimul lot și 41 aflați aici încă din anii 1946-47). În comparație cu astfel de cifre înregistrate până în 1948, contingentul trimis la studii în toamna lui 1949 era cu adevărat impresionant, ceea ce explică și faptul că a atras atenția diplomației italiene. În 1950 se aflau la studii în URSS un grup de 933 de studioși din România, maximul înregistrându-se în 1952-53 când peste 3.000 de tineri frecventau cursuri în universitățile marii puteri din răsărit. De asemenea, trebuie

[24] Iordan Petrescu, Constantin Anghelache, Emilia Gogu, Mădălina Gabriela Anghel, *Geneza și evoluția învățământului superior din România în date statistice*, București, Edit. Economică, 2018, p. 205.

remarcat, că în anul 1952 studenții români din URSS formau contingentul cel mai consistent al studenților străini, anume 2.662 dintr-un total de 9.760 și erau prezenți, pe lângă cele trei centre universitare amintite, și la Kiev, Odessa, Sverdlovsk, Saratov, Krasnodar, Novocerkask, într-un procent de aproape 75% în facultăți cu profil tehnic[25].

Un alt aspect captivant pe care îl conține documentul italian este cel referitor la selecția bursierilor, în mod special a acelora care alcătuiau corpul consistent al studioșilor trimiși în Rusia pe o durată de patru ani pentru a urma ciclul complet de învățământ superior. Sursele italiene indică faptul că erau trimiși cu aceste burse nu doar studenți care se remarcaseră în activitatea comunistă (cum era cazul, mai ales, al celor selectați pentru specializarea postuniversitară), ci în particular „elemente preluate, fără controale speciale asupra crezului politic, din pătura rurală", indicând că la momentul respectiv funcționa prevalent principiul „originii sănătoase". Aceștia însă trebuiau să petreacă marea parte a perioadei studiilor superioare în Rusia, fiindu-le permis să se întoarcă în țară doar o lună în fiecare an. Amintitul criteriu de selectare, care nu privilegia neapărat convingerea politică, ci originea modestă și care este subliniat în documentul italian venea probabil ca o reacție la mai dificila adaptare a primelor generații de studenți – în special a celei trimisă în 1946 – la condițiile din URSS. Atunci au fost trimiși tineri din cu orientare politică în conformitate cu preceptele Moscovei (printre ei se numărau fiul lui Petru Groza, Octavian Groza sau, mai târziu, în 1948, fiica Anei Pauker, Tania Pauker), dar obișnuiți cu un nivel de trai peste cel mediu și care, în consecință, s-au adaptat mai greu stilului de viață standard al studenților străini din URSS. Tocmai pentru a contrabalansa situația, ambasadorul României la Moscova, Iorgu Iordan i-a recomandat ministrului de Externe Gheorghe Tătărescu ca pentru anul academic 1947-48 să fie schimbat regulamentul de selecție, putând să fie trimiși chiar și simpli lucrători fără veleități exagerate. Criteriul politic, aprecia Iorgu Iordan, putea trece în plan secundar, tinerii urmând a fi recrutați din rândul categoriilor sociale cele mai modeste – fii de țărani, de muncitori, de intelectuali săraci – pentru a se integra și pentru a corespunde modelului sovietic. În plus, Iorgu Iordan insista ca viitorii bursieri să fie trimiși pentru discipline în exclusivitate cu aplicabilitate practică.

Întregul proces de selectare a bursierilor, mai indica nota diplomatică italiană, a fost realizat „în cel mai mare secret", la fel de secretă fiind ținută, până în ultimul moment, și lista beneficiarilor burselor de studiu. Aici informațiile conținute în nota diplomatică italiană se referă îndeosebi la complexitatea procesului de selecție al studenților din 1949. Atunci guvernul român a solicitat Moscovei să trimită și un grup de 15 tineri pentru studii în domeniul diplomației (care să frecventeze cursurile Înaltei Școli Diplomatice de pe lângă Institutul de Relații Internaționale

[25] Vezi Mihaela Botnari, *Colaborarea româno-sovietică în domeniul educației. Studenții români în URSS (1946-1956)*, „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol» din Iași", tom. LII, 2015, p. 367-381, mai ales p. 368-373.

din Moscova, sau cele de la Institutul de Relații Internaționale de la Kiev ori de la Institutul Comerțului Exterior din Moscova) și cum cererea Anei Pauker a fost aprobată de autoritățile sovietice, studenții care urmau a se pregăti în relații internaționale și comerț exterior au fost selectați pe liste speciale, cu mențiunea „strict secret".

În concluzie, putem afirma că documentele din Arhiva Ministerului Afacerilor de Externe de la Roma asupra cărora ne-am oprit surprind două momente importante ale asaltului sovietic asupra culturii și învățământului din România postbelică: anul 1945 cu cristalizarea organismelor specifice (ARLUS), care a evoluat în puține luni de la stadiul de simplă asociație de prietenie româno-aliată la suport principal al propagandei sovietice, respectiv anul 1949 când, în contextul sedimentării noului cadru politico-legislativ constituit în urma instaurării regimului de „democrație populară", învățământul românesc a cunoscut o decisivă orientare spre Moscova.

ANEXE[26]

1.

TELESPRESSO N. 1901/331
R. MINISTERO AFFARI ESTERI – ROMA

Bucarest, 21 settembre 1945

Oggetto: Relazioni culturali romeno-sovietiche – Società A.R.L.U.S. (Asociatia Romana pentru Legaturi cu Unione Sovietica)

Subito dopo la stipulazione dell'armistizio con le Nazioni Unite, il governo romeno ha promosso la costituzione di sodalizi per lo sviluppo delle relazioni culturali con le principali potenze vincitrici. Mentre la società romeno-americana e romeno-britannica non hanno avuto grande incremento e, salvo una celebrazione del 4 Luglio promossa dalla prima con grande solennità, non hanno avuto grande eco, lo sviluppo preso dall'associazione per le relazioni con l'Unione Sovietica (A.R.L.U.S.) e l'attività svolta ne hanno fatto uno degli istituti più influenti ed appariscenti dell'attuale Romania.

L'organizzazione di essa – nell'autunno del 1944 – non fu cosa facile. Il capovolgimento delle alleanze, per quanto auspicato dalla grande maggioranza dell'opinione pubblica romena e conforme ai sentimenti di essa, nonché la comparsa di una nuova potenza egemonica si erano effettuati in circostanze tali da non favorire il reclutamento dei quadri di un simile sodalizio. Dopo molte ricerche, un presidente venne trovato in un illustre endocrinologo, il prof. Constantin PARHON, chei il governo legionario aveva collocato a riposo – a vero dire già in età di settant'anni e più che altro per motivi di rivalità personale. Accanto a quest'eminente scienziato, che la nuova dignità prontamente trasformò in acceso democratico di estrema sinistra, ma le cui funzioni rimasero puramente decorative, lo **spiritus rector** dell'Arlus divenne sin dall'inizio il dott. Simion OERIU.

[26] Documentele se păstrează în Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Roma, Fondo Affari Politici, Romania, (1931-1945), Busta nr. 21 (1945) și Affari Politici, Romania (1946-1950), Busta nr. 9 (1949) nepaginate.

Contro questo neurologo, che il governo degli Antonescu aveva internato sotto l'accusa di filo-comunismo, che esercita una crescente e dilagante influenza in tutti i rami del governo ed attualmente è anche commissario generale per l'esecuzione dell'armistizio si appuntano oggi gli strali dell'humour popolare. Una quartina, sussurrata in tutti i caffé della capitale, dice: „Oeriu mena gran vanto – ch'egli sente da romeno. Sentirebbe in verità, se ricrescer gli potesse – quel pezzetto che gli manca!". Effettivamente, il suo attuale cognome data dal 23 agosto, e prima di quella data egli era completamente sconosciuto.

Sotto l'impulso di quest'uomo energico e volitivo l'Arlus ha esteso il suo campo d'azione in tutti i domini d'attività, monopolizzando tutte le forme di collaborazione romeno sovietiche. La sua volontà di diventare organo direttivo dell'opinione pubblica si è manifestata in varie occasioni nell'agitazione contro il governo Radescu – e nelle pressioni fatte sul Sovrano affinché mettesse il governo nelle mani del Fronte Nazionale Democratico. Anche l'Ambasciatore a Mosca è stato nominato su designazione dell'Arlus. Con uguale energia, il signor Oeriu ha risolto il problema dell'impianto e del finanziamento dell'Associazione. Requisizioni benevole e, se del caso, forzate di locali e di mobilio hanno servito al primo scopo. Noi, per primi, ne abbiamo fatto esperienza quando l'Arlus è penetrato nei locali dell'antica Casa d'Italia, divenuta poi sede della Legazione fascista, e si è impadronito del mobilio precedentemente acquistato con fondi inviato da codesto Ministero. Tutti gli interventi del Ministero romeno degli Affari Esteri si sono infranti contro la volontà del signor Oeriu, e nostri passi diretti hanno servito soltanto ad ottenere un riconoscimento formale del nostro diritto di proprietà. Circa il finanziamento, per quanto l'Associazione pretenda di vivere esclusivamente delle quote sociali e di colazioni benevole, stà di fatto che l'emissione di un francobollo „culturale" le ha fruttato oltre centocinquanta milioni di lei.

Non sembra però che il reclutamento dei soci sia stato coronato da uguale successo. A Bucarest le domande d'iscrizione sono state soltanto quindicimilla e si ritiene che in tutta la Romania i soci non raggiungano la cifra di 150.000. Malgrado che nel comitato direttivo e nelle sezioni e sottosezioni si sia cercato di far entrare i nomi più illustri delle lettere e delle scienze, l'elemento intellettuale ha mostrato una certa riluttanza a collaborare e viene riferito che persone le quali avevano aderito in un primo tempo, si allontanano ora gradualmente.

L'associazione, che dispone di 154 sedi provinciali, è governata da un Consiglio direttivo composto di undici persone, mentre le direttive generali sono date da un comitato centrale di ventisette membri. Di tutti e due, oltre il presidente ed Oeriu, fanno parte soltanto il Rettore dell'Università di Bucarest, Stoilov, ed un italiano, il maestro Egizio Massini. Già protetto da Carol II, il Massini ha saputo sopravvivere a tutte le rivoluzioni del paese, ed oggi gode il massimo favore delle autorità sovietiche. Interessante è l'esame delle tredici sezioni e delle ventinove sottosezioni che compongono l'Arlus. Evidente appare l'intenzione di avvolgere, come in una rete, tutti i settori della vita intellettuale, professionale ed economica.

Una sezione economica comprende cinque sottosezioni: finanziaria e bancaria, commercio e importazione, metallurgica, tessili, chimico-farmaceutica. In ciascuna di queste sono stati chiamati tutti gli esponenti dei rispettivi rami; e della prima, che è presieduta dal governatore della Banca Nazionale, fa parte anche il direttore della Banca Commerciale.

La sezione di letteratura e filosofia è presieduta da Mihail Sadoveanu, il massimo scrittore romeno vivente ed uno dei maggiori scrittori contemporanei. Questo virtuoso dell'idioma moldavo che, dal passato voevodale e dalla vita paesana della provincia settentrionale ha tratto un mondo poetico d'incomparabile bellezza, si è fatto – in una serie d'articoli – l'apostolo del primato morale e culturale dell'Unione Sovietica. Egli accetta peraltro con molto piacere gli inviti della R. Legazione e segue con amore i progressi delle sue traduzioni in lingua italiana.

Della sezione di scienze applicate fanno parte tre sottosezioni: ingegneria, urbanistica, silvicoltura-cooperazione ed agricoltura. Della sezione scientifica quattro sottosezioni: fisico-chimica, matematica, biologia, geografia.

Non manca una sezione militare presieduta dal Ministro della Guerra e composta di tre sottosezioni: Marina, Aeronautica, ufficiali della riserva. Il Ministro dei Trasporti presiede la Sezione dei Trasporti e Comunicazioni.

La sezione di scienze sociali comprende quattro sezioni: sociologia, organizzazione dello stato, diritto, storia e filologia. Altrettanto ne ha quella dell'Insegnamento: insegnamento superiore, insegnamento medio, insegnamento professionale, insegnamento elementare.

Nella Sezione Arte, la sottosezione della Musica è presieduta dal celebre violinista Enescu; quella dell'Arte Plastica dal pittore Ion Steriade. L'uno è un'ombra sognante del Parigi del 1910, e l'altro un delizioso e bonario scettico che l'azzardo della storia ha ritagliato da un romanzo di Anatole France e immerso in un impressionante mondo totalitario. Nella medesima sezione v'è anche una sottosezione del teatro.

Vi sono infine Sezioni del Libro Russo, della Religione, dello Sport e Turismo.

Un'ultima sezione di Documentazione comprende tre sottosezioni: stampa, radiodiffusione-cinematografia e Fotografia, vita rurale. Alla vita rurale presiede il Ministro dell'Agricoltura Romolo Zaroni. È questi la più pittoresca figura dell'attuale governo. Si dice che è stato cocchiere del signor Groza ed è un uomo dall'aspetto bovino e dall'ignoranza – secondi quanto viene riferito – incommensurabile. L'humour popolare ne ha fatto una vittima favorita. Una quartina, che – data la somiglianza delle parole alle nostre – può essere riprodotta testualmente, dice: „Caligula om nebun (pazzo) a facut din cal (cavallo) tribun; Groza însă mai (ancor più) sinistru - ș'a făcut din bou ministru".

Una delle attività più importanti dell'Arlus è quella editoriale. La Libreria editrice „Il Libro Russo", con sede centrale a Bucarest e filiali in provincia, ha stampato circa 40 opere tradotte dal russo per un complesso di oltre 400.000 volumi; ha ricevuto dalla Russia oltre 250.000 volumi e pubblicazioni varie. Il giro degli affari sinora fatti sembra elevarsi a 140 milioni di lei.

Sono state organizzate alcune esposizioni principalmente documentarie. Ma un vero successo popolare hanno conseguito soltanto i films proiettati ed i ballerini o gli artisti qui inviati in visita.

f.to Gerbore

2.

LEGAZIONE D'ITALIA
BUCAREST
Telespresso N. 1693/803
Indirizzo: MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI – ROMA
e p.c. AMBASCIATA D'ITALIA – MOSCA

OGGETTO: Studenti romeni in Russia
Bucarest, 4 ottobre 1949

(Riferimento): Ha avuto luogo nei giorni scorsi a Bucarest, nella „Casa dell'Amicizia Romeno-Sovietica", una riunione di studenti romeni che fra qualche giorno partiranno per la Russia per seguire un periodo di studi o di perfezionamento presso quelle Università.

Hanno presenziato a tale riunione il Ministro Aggiunto dell'Insegnamento Pubblico Popescu-Doreanu e l'accademico Mihail Roller, che hanno illustrato l'importanza, „per lo sviluppo della cultura nazionale" che un gruppo notevole di giovani romeni si rechi a prender diretto contatto con i progressi della scienza sovietica e a conoscere i risultati dell'esperienza sociale bolscevica.

Il Prof. Mihail Roller, ex professore medio, riparato in Russia prima dell'ultima guerra e vissuto colà numerosi anni, è il personaggio oggi più influente nel campo culturale e didattico romeno, non solo per le alte cariche, ma perché è l'interprete più autorizzato delle direttive sovietiche in tale settore.

Secondo quanto ha annunciato lo stesso ministro Popescu-Doreanu, gli studenti da inviarsi in Russia sono circa 800.

Una parte di essi, costituita dagli ultimi licenziati in ingegneria, medicina e agraria, andrebbe a frequentare corsi di specializzazione della durata di un anno, mentre l'altra, che forma la maggioranza, sarebbe destinata a trattenersi nell'Unione Sovietica per quattro anni, per seguirvi un'intera Facoltà.

Sarebbero stati prescelti non solo studenti già messi in evidenza nell'attività comunista, ma anche elementi presi, senza speciali controlli di fede politica, dal ceto rurale.

Ai suddetti verrebbero offerti vitto e alloggio gratuiti e un assegno in denaro variante fra i 5.000 e i 7.000 rubli annuali. Sarà loro concesso di tornare in patria per un mese in ogni anno.

La scelta dei borsisti è stata fatta nel maggior segreto, come segreta è stata tenuta sino all'ultimo momento la lista dei beneficiari delle borse.

L'Incaricato d'Affari a.i.

C. Regard[27]

[27] Diplomatul Cesare Regard funcționa în toamna anului 1949 ca prim secretar al Ambasadei Italiei la București și a semnat documentul în calitate de însărcinat cu afaceri ad interim, șeful misiunii italiene din capitala României fiind atunci Michele Scammacca. Ministero degli Affari Esteri, Commissione per la Pubblicazione dei Documenti Diplomatici, *I documenti diplomatici italiani. Undicesima serie: 1948-1953. Volume III (1 luglio 1949 – 26 gennaio 1950)*, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria dello Stato, 2007, p. 681, 724.

SOCIETATE, MINORITĂŢI, MARGINALI